

ПРИЧИНИ АБСЕНТЕЇЗМУ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

REASONS OF ABSENTEEISM AND WAYS TO OVERCOME IT

Нікітенко Л.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Грбар О.С., студентка II курсу
юридичного факультету
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблем конституційного права – абсентеїзму як форми низької політичної участі громадян у виборах та референдумах. Автори визначають абсентеїзм як свідоме ухиляння виборців використовувати своє виборче право, яке пояснюється насамперед тим, що електоральна участь громадян є не обов'язковою. Зазначено, що абсентеїзм є досить поширеним явищем у сучасних демократичних країнах. У статті проаналізовано думки вчених, які займаються дослідженням цієї проблеми, зокрема акцентовано увагу на причинах виникнення цього негативного явища, серед яких основними є індивідуальні мотиви; нерозвинена політична свідомість населення; низький рівень політичної культури; політична криза; фактори, що зумовлені загальною ситуацією в країні, зокрема політичні, соціальні та економічні; невіра в зміни та майбутнє; переконаність, що все вирішено наперед; причини, які пов'язані з виборчим процесом (висунені неясні кандидати, відсутність змагальності на виборах); високий рівень недовіри до влади; незалежні від виборців причини, тобто об'єктивні.

Проаналізовано практику зарубіжних держав та з'ясовано, що у більшості демократичних країн законодавчо закріплено обов'язкове голосування. До таких країн належать Австрія, Бельгія, Данія, Нідерланди, Греція, Аргентина, Туреччина та інші. Зазначено, що у цих країнах встановлена юридична відповідальність за порушення виборчого процесу, завдяки якій забезпечується висока явка на виборах та виборча активність. Запропоновано шляхи вирішення проблеми абсентеїзму в Україні, зокрема, внесення змін до Конституції України та Виборчого кодексу України, запровадження обов'язкового вступу, юридичне закріплення відповідальності за неявку на вибори, а також проведення різноманітних пояснювальних заходів для підвищення рівня політичної культури громадян.

Ключові слова: абсентеїзм, демократія, вибори та референдуми, причини абсентеїзму, шляхи подолання, юридична відповідальність, обов'язкове голосування, світовий досвід.

The article is devoted to one of the most pressing problems of constitutional law – absenteeism as a form of low political participation of citizens in elections and referendums. The authors define absenteeism as a deliberate evasion of voters to use their right to vote, which is primarily explained by the fact that the electoral participation of citizens is optional. It is noted that absenteeism is quite common in modern democratic countries. The article analyzes the opinions of scientists who study this problem, in particular it focuses on the causes of this negative phenomenon, among which the main ones are individual motives; undeveloped political consciousness of the population; low level of political culture; political crisis; factors that are caused by the general situation in the country, in particular, these are political, social and economic; disbelief in changes and the future; conviction that everything is decided in advance; reasons that are related to the electoral process (nominated ordinary candidates, lack of competition in elections); high level of distrust of the authorities; independent of voters causes, that is, objective.

The practice of foreign countries is analyzed and it is found out that in most democratic countries mandatory voting is established by law. These countries include Austria, Belgium, Denmark, the Netherlands, Greece, Argentina, Turkey, and others. It is noted that these countries have established legal liability for violations of the electoral process, which ensures high election turnout and electoral activity. Are proposed the ways to solve the problem of absenteeism in Ukraine, among them are the following: making amendments to the Constitution of Ukraine and the Electoral Code of Ukraine, the introduction of a mandatory vote, legal consolidation of responsibility for non-attendance at elections, as well as various explanatory measures to improve the level of political culture of citizens.

Key words: absenteeism, democracy, elections and referendums, causes of absenteeism, ways to overcome, legal responsibility, mandatory voting, world experience.

Інститут прямої демократії є важливим та необхідним елементом сучасної цивілізації, що чітко та ясно відображає ступінь народодовладдя, свободи та політичної культури. Невіддільною частиною демократичного суспільства є вибори, оскільки шляхом виборів громадяни обирають напрям державного і суспільного розвитку та тих, хто буде реалізовувати цей напрям. У законодавстві більшості демократичних країн закріплені принципи вільних виборів, який означає, що участь громадян у формуванні політичної еліти є добровільною, тобто не обов'язковою. Проте така факультативність призводить до низької явки учасників, через що виникає та прогресує у наш час одне з негативних явищ політичної неучасті – абсентеїзм. Підтвердженням цьому є низька явка виборців на місцевих виборах в нашій державі 25 жовтня 2020 року – 36,88%.

Багато як вітчизняних, так і зарубіжних науковців присвятили свої праці вивченню абсентеїзму. Першими дослідниками були Ч.-Е. Мерріам і Р.-Ф. Госснел, які у 1924 році провели опитування серед американських виборців з метою з'ясування мотивів ухилення їх від участі у виборах. Грунтовні дослідження в цьому напрямі

здійснили Б.А. Стародубський, В.Є. Чиркін, В.Л. Логвіна, В. Міллер, Г. Лассвел, Д. Істон, Д. Бехрі, О.В. Лазаренко та О.О. Лазоренко, О.С. Пучнін, П. Лазарсфельд, Р. Кулер, Х. Бреді, Ю.Б. Ключковський, Ю.Р. Шведа й інші. Проте ця проблема є й надалі актуальною, оскільки продовжує гостро стояти в суспільстві та залишає за собою ще безліч спірних та відкритих питань.

Метою статті є з'ясування причин абсентеїзму як правового явища, а також аналіз світового досвіду боротьби з абсентеїзмом та визначення шляхів його подолання в Україні.

Важливість виборів і референдумів у механізмі організації та функціонуванні демократичних політичних систем досить вагома: майже усі значущі державні інститути зароджуються на їх основі. Для багатьох громадян вибори і референдуми стають чи не єдиною можливою формою їх участі в житті держави та політики, оскільки вони вважають, що саме їхнє рішення буде важливим, що життя зміниться на краще та держава буде міцнішати. Проте, на жаль, існує і друга сторона медалі, згідно з якою вибори і референдуми невіддільно супроводжуються пасивною поведінкою виборців.

Перш ніж розглядати проблемні аспекти абсентеїзму, його причини та шляхи подолання, необхідно з'ясувати його значення. Термін «абсентеїзм» походить від латинського “absens”, “absentis”, що означає відсутній. Саме поняття абсентеїзм розуміється як свідоме ухилення виборців від участі у виборах і референдумах. Це явище є досить поширеним у демократичних країнах, оскільки громадянам надане право голосу.

В Україні це явище також є доволі розповсюдженим. Конституція України, визнаючи народ носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні (ст. 5), надає громадянам «право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади й органів місцевого самоврядування» (ст. 38) [1]. Втім, як свідчить і світова, і вітчизняна практика, відсоток громадян, котрі беруть участь у виборах і референдумах, постійно знижується, що викликає певну стурбованість [2, с. 63–64].

Природа абсентеїзму доволі суперечлива. Ріст числа абсентеїстів фіксується як в економічно нестабільних, так і розвинутих країнах світу. Наприклад, у США в останні роки участь у виборах бере 50–60% виборців, у Польщі – 40%, у Великій Британії – 75%, у Німеччині – 83%, у Японії – 69%. Такі цифри зумовлені насамперед тим, що електоральна участь громадян є необов'язковою. Приміром, в Конституції США встановлено, що участь громадян у виборах є їхнім правом, яке не повинно позбавлятися або обмежуватись; ст. 15 Конституції Японії проголошує, що народ володіє невіддільним правом обирати посадових осіб органів публічної влади та відстороняти їх від посад [3, с. 120].

Сучасні умови вказують на те, що в багатьох країнах світу вважається нормальним, коли до виборчих дільниць приходять від третини до половини виборців. Проте подібна ситуація зумовлює тривогу, і, як наслідок, науковці шукають причини цього явища.

Так, Е. Переа дослідила причини абсентеїзму у 15 країнах Західної Європи і дійшла висновку, що серед головних чинників неучасті у виборах є індивідуальні мотиви, водночас простежується вплив дії різних інституційних стимулів. Під час кожних виборів в усіх демократіях знайдуться особи, які не голосують, тому що вони хворі, погана погода, перебувають далеко від місця постійного проживання або існують якісь інші проблеми. Також абсентеїзм може бути пов'язаний з нерозвинутою політичною свідомістю людей [4, с. 83].

На думку низки експертів, люди не приходять на дільниці через досить примітивні піар-кампанії – кандидати використовували банальні речівки і слогани, нічим не виділяючись один від одного. Другою причиною слабкої явки експерти називають кризу, а третьою – погану погоду і нев'єру у зміни, мовляв, через похолодання, а також впевненість, що «все вже вирішено наперед», багато виборців залишилися вдома.

Як вважають деякі дослідники, причиною зростання абсентеїзму є відчуженість від політичного процесу, що своєю чергою є наслідком загального послаблення соціальних зв'язків у суспільстві, які могли б забезпечити зовнішнє заохочення голосувати, а також підвищити відчуття значущості виборів [5, с. 18].

Отже, можна зробити висновок, що існує декілька типів причин абсентеїзму: по-перше, це причини, які пов'язані з виборчим процесом (висунені нескрава кандидати, відсутня справжня змагальність на виборах тощо); по-друге, це фактори, що зумовлені загальною ситуацією в країні, зокрема політичний, соціальний та економічний; по-третє, це причини, що стосуються суто поведінки виборця (це може бути певний світогляд або ж життєвий принцип, який характеризується байдужістю до політичного життя своєї країни).

Однак які б не були причини абсентеїзму, неприбуття громадян на виборчі дільниці понижуює демократичний потенціал суспільства, а це зазвичай є показником відношення виборців до діючої влади. Саме свідомою участю широких верств населення у виборах забезпечує перетворення демократії формальної на реальну.

У більшості демократичних країн юридичні інструменти подолання абсентеїзму відсутні, як і в Україні. Проте у світі є приклади, коли участь виборця в голосуванні є обов'язковою. Цей принцип закріплений в законодавстві 31 країни світу.

Наприклад, Конституція Італійської республіки ч. 2 ст. 48 визначає: «Голосування – особисте і рівне, вільне і таємне. Його здійснення є громадянським обов'язком» [6, с. 429].

Конституція Греції зазначає, що здійснення виборчих прав є обов'язковою справою, винятки та карні санкції у кожному разі визначаються законом.

Обов'язковий характер голосування передбачається також у конституціях Австрії, Бельгії, Болгарії, Бразилії, Данії, Нідерландів, ОАЕ, Туреччині, Коста-Ріці, Екваторі та інших країнах. Наприклад, обов'язок зареєструватись як виборець та проголосувати на виборах закріплено у Конституціях Нікарагуа й Аргентини; ст. 4 Виборчого кодексу Філіппін; виборчому законодавстві Австралії, Бразилії та інші.

У країнах, де закріплений обов'язковий вотум, законодавець встановлює відповідні санкції для громадян, які не беруть участь у виборах.

Приміром, за неучасть у виборах у Бельгії, залежно від кількості проігнорованих виборів, передбачені різні за розмірами штрафи від 50 до 125 євро. Після четвертого випадку ігнорування виборів громадянин позбавляється виборчих прав на 10 років та втрачає право перебувати на державній службі; у Бразилії передбачається накладання штрафу і необхідність письмово пояснити причину неяви на дільницю для голосування [7, с. 97]; в Австрії неучасть карається адміністративним штрафом в розмірі від 25–70 євро або ув'язненням протягом 4-х тижнів; у Греції передбачається тюремне ув'язнення на термін від одного місяця до 1 року, позбавлення звань і посади; в Аргентині особа, яка не брала участі у виборах, втрачає право перебувати на державній службі протягом трьох років або отримує штраф у розмірі від 20 – до 200 доларів; у Єгипті сума штрафу не перевищує один долар, але державні органи можуть застосувати тюремне ув'язнення; у Мексиці – накладання штрафу або позбавлення волі [3, с. 122].

Отже, у ряді зарубіжних країн участь громадян у виборах є не правом, а обов'язком. Юридичний обов'язок участі у виборах – це покладена юридичними нормами на громадянина міра необхідної поведінки, реалізація якої гарантована можливістю застосування державного примусу. Завдяки таким юридичним механізмам держава стимулює активність виборців у країні та долає таке негативне явище, як абсентеїзм.

Варто також виділити серед інших такі сучасні зарубіжні практики попередження абсентеїзму:

- зниження рівня виборчого порогу явки (Азербайджан, США);
- запровадження і гарантування ініціативного способу формування виборчих списків (США, Люксембург);
- гарантування можливостей волевиявлення за довіреністю та поштою (Франція, Великобританія) [8, с. 15].

Стосовно України слід зазначити, що наша держава повинна виробити загальнонаціональну програму, яка буде спрямована саме на подолання абсентеїзму виборців і буде передбачати такі заходи: запровадження обов'язкового вотуму, тобто громадянського обов'язку брати участь у голосуванні, як у ряді зарубіжних країн; юридичне закріплення відповідальності за неявку на вибори без поважних причин; систематичне проведення

різноманітних заходів, що будуть спонукати суспільство до розуміння того, що вибори – це важливий крок у формуванні держави та всіляко заохочувати громадян бути зацікавленими у зміні життя на краще; подолання соціальної кризи.

Отже, з огляду на вищенаведене можна зробити висновок, що дійсно проблема абсентеїзму останнім часом є досить актуальна в Україні та у світі. Сьогодні громадяни, на жаль, мають низький рівень довіри до влади і політики. Саме тому безліч вітчизняних та зарубіжних науковців вивчають цей феномен. Серед причин абсентеїзму слід назвати низький рівень політичної культури, небажання брати на себе відповідальність, відчуження власних політичних інтересів, високий рівень недовіри до владних

структур. Проте які б причини не були, усі вони призводять до нелегітимності влади. Досліджуючи проблему абсентеїзму, варто наголосити, що особливо актуальним є питання шляхів подолання цього явища. В деяких зарубіжних державах законодавчо закріплена участь у виборах і референдумах не як право, а як обов'язок громадян. Як показує практика, це певним чином сприяє виборчій активності. Тому вважаємо за потрібне включити подібні положення до Конституції України, Виборчого кодексу України, а також закріпити на законодавчому рівні норми про посилення відповідальності за порушення виборчих процедур. До того ж доцільним вбачається проведення різноманітних пояснювальних робіт з метою підвищення рівня політичної культури громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Щebetун І.С., Грабар О.С. Абсентеїзм як проблема сучасної демократії. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. № 2. С. 63–68.
3. Толкач А.М. Абсентеїзм виборців: світовий досвід подолання та шляхи його реалізації в Україні. *Розумовські зустрічі: збірник наукових праць*. 2017. № 4. С. 118–125.
4. Шведа Ю.Р. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні. Львів, 2010. 462 с.
5. Стукаленко В.А. Теоретичні аспекти абсентеїзму. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 15–20.
6. Конституція Італійської Республіки. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/italy.pdf> (дата звернення: 20.10.2020)
7. Мартиненко І.В. Участь у виборах як юридичний обов'язок громадянина (зарубіжний досвід). *Актуальні дослідження правових та економічних процесів в контексті євроінтеграції: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 28 травня 2019 р. Дніпро, 2019. С. 96–97.*
8. Гаврилюк Д.Ю. Абсентеїзм як феномен електоральної культури в контексті демократизації українського суспільства: автореф. дис. ... канд. пол. наук: 23.00.03 «Політична культура та ідеологія». Нац. педаг. університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2015. 20 с.